

overtuiging heeft bepleit in een lezing voor de werkgemeenschap kerkgeschiedenis Stichting Historisch Onderzoek (de tekst is gepubliceerd in het *Ned. Archief voor kerkgeschiedenis*, deel 61, 1981, 113-153). Doel van deze studie is te onderzoeken welke plaats de gemiddelde intellectueel tijdens de Republiek en de jaren daarna tot 1814 in onze samenleving innam. In het eerste deel krijgt de lezer een overzicht van de geschiedenis van het Noordnederlandse universitaire onderwijs. Allerlei zaken als plaats en functie van de academische graden, de peregrinatio academica, de kosten van de studie worden gedetailleerd behandeld. Het tweede deel vormt een kwantitatieve benadering van de bruto-aantallen gepromoveerden. Uitgangspunt vormden de alba promotorum en andere academische registers. De lectuur van het boek maakt wel duidelijk, hoeveel werk er nog in binnen- en buitenlandse archieven verzet moest worden, voordat er resultaten konden worden geboekt. Frijhoff heeft zich op een bewonderenswaardige wijze door de vele moeilijkheden die zich telkens voordeden, heengeslagen. Hij is zich bewust van de beperkingen van zijn resultaten en van de factoren die het totaalbeeld vertroebelen. Men moet dan ook de tabellen, grafieken en kaarten met de nodige voorzichtigheid interpreteren. Desondanks vind ik de curve van de aan Nederlandse universiteiten behaalde graden zoals grafiek 6 ons die toont, een prachtig resultaat van de toegepaste methode. In het derde deel worden de uitkomsten gerelateerd aan de bevolkingsontwikkeling, het aandeel van de afgestudeerde academici in een aantal overheidsfuncties berekend en een waardering van de academische titel in de toenmalige maatschappij gegeven. Daar dit boek voor het overgrote deel aan de periode vóór 1795 is gewijd en de geschiedenis van kerken en theologen er vanzelfsprekend maar een onderdeel van vormt, kan ik in *DNK* er niet die aandacht aan geven, die het verdient. Op een enkel punt wil ik echter nog een vraag stellen.

Frijhoff zet uiteen, hoe de theologische studie geregeld was en dat de protestantse (gereformeerde) theoloog slechts bij uitzondering doctoreerde, maar zijn afsluitende examens voor de kerk aflegde. Een onderzoek dat zich baseert op de alba promotorum kan de theologen dus nauwelijks in het vizier krijgen. Maar als het gaat om de positie van de intellectuelen in de samenleving kan men de pastoors en predikanten natuurlijk niet buiten beschouwing laten. Dit heeft de auteur ook wel geprobeerd, maar m.i. niet in voldoende mate. Met de roomskatholieken en oudkatholieken is bij een seriële onderzoek al heel moeilijk garen te spinnen; is dat echter een reden om deze categorie maar te elimineren? In de paragraaf 'Problématique particulière de la recherche' nl. van de onderhavige categorie theologen, geeft Frijhoff de moeilijkheden ronduit toe (265). Ook bij de niet-gereformeerde predikanten kunnen we moeilijk vooruit komen. Maar voor de gereformeerden heeft Frijhoff de predikantslijsten van Van Alphens *Nieuw kerkelijk handboek* gebruikt en op grond daarvan ons een fraaie tabel kunnen geven: 'Premières nominations de pasteurs réformés 1600-1814' (Annexe 11). In de berekeningen van het aandeel der afgestudeerden enz. doen de predikanten (als ik juist zie) evenwel niet mee. Eigenlijk is ook op dit punt de 'niveau de la recherche d'une ampleur comme la nôtre' (zoals elders, zie 159) een belemmering geweest om t.a.v. de theologen die cijfers te produceren die vergelijkbaar waren met de andere: men zou met veel moeite 'les épais volumes d'actes des différents districts ecclésiastiques' hebben moeten uitpluizen (264). Had dan het doel van het onderzoek niet anders geformuleerd moeten worden? Die predikantslijsten, in feite de lijsten van het totaal van beschikbare functies en dat over de hèle